

Η πορεία προς την μετακρατική ολοκλήρωση Καθοριστικοί συντελεστές σε μία γενική θεώρηση

Του Δρος Πέτρου ΠΑΠΑΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

1. Κρατική παρέμβαση, σύντομη ιστορική αναδρομή

Η παρεμβατική λειτουργού του εθνικού κράτους και η θεαματική έκταση των αρμοδιοτήτων του γνώρισαν μεγάλη ανάπτυξη τους τελευταίους τρεις αιώνες.

Πριν από τον 18ο αιώνα από τις οντότητες, που αποκαλούμε «κράτη» διέφευγε ο συνολικός καθορισμός της κοινωνικής ζωής: διηύθυναν την διπλωματία και ασχολούνταν με τους πολέμους έξω από τα σύνορα, στο εσωτερικό τους δεν απέδιδαν δικαιοσύνη και δεν εξασκούσαν βία, με την έννοια του μονοπωλίου της βίας. Ανάμεσα στον 13ο και τον 18ο αιώνα ο τομέας, που σταδιακά μονοπωλείται από το κράτος είναι αυτός της στρατιωτικής βίας. Στη συνέχεια δημιουργούνται οι συνθήκες, ώστε οι μάζες να ανασυρθούν προοδευτικά από την πολιτική τους αδιαφορία, φτάνοντας μέσω μίας μακράς ιστορικής διαδικασίας στη σύγχρονη εποχή της εκτεταμένης πολιτικής κοινωνίας του καπιταλισμού με τα πολιτικά δικαιώματα και τις ιδεολογίες κάθε χαρακτήρος.

Ο 19ος αιώνας χαρακτηρίζεται από τη μείωση των εκτός συνόρων πολέμων, τη γέννηση και ανάπτυξη των κρατικών υπηρεσιών: μέσα κυκλοφορίας, μεταφορά και επικοινωνία, το δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα, τα συστήματα υγείας και κοινωνικής προστασίας.

Ο 20ος αιώνας έχει να «καυχηθεί» για μαζικούς πολέμους και την αποκορύφωση του εθνικισμού, και να «παραθέσει» την επίταση του προγραμματισμού, την επέκταση των συστημάτων κοινωνικής προστασίας, την είσοδο και διεξόδυση του κράτους και στους πιο οικογενειακούς και προσωπικούς χώρους, τις γενικής και ειδικής φύσεως ρυθμίσεις, που αναλαμβάνονται από το δημόσιο τομέα.

Στο γενικό, επίσης, επίπεδο και με ελάχιστες εξαιρέσεις, το κεντρικό κράτος ενισχύεται αρχικώς έναντι του περιφερειακού - τοπικού, και τα περιφερειακά ή τοπικά εμπόδια περιορίζονται στην εσωτερική επικράτεια. Συνυπάρχουν, επίσης, γεωπολιτικώς το κρατικό με το υπερεθνικό και το παγκόσμιο. Η εθνική κυριαρχία συνδυάζεται με τον καπιταλισμό. Εκ παραλλήλου παρακολουθούμε την ταυτόχρονη «διεθνοποίηση του κράτους», τη μεσιτεία του για την ευχερέστερη μετάβαση προς ένα ενιαίο κόσμο¹.

Οι γεωπολιτικές σχέσεις πάντοτε περιορίζαν την κυριαρχία του κράτους έθνους, και οι κοινωνίες τουλάχιστον της Ευρωπαϊκής Ηπείρου δεν ήταν ποτέ καθαρώς εθνικές, ήταν ισοδυνάμως και διεθνικές: «Τα εθνικά σύνορα ποτέ δεν επέβαλλαν ανυπέροβλητους περιορισμούς στην καπιταλιστική οικονομία και τη μοντέρνα κουλτούρα. Ο καπιταλι-

1. Βλ. *σχετικά, Piccioto S. 1990.*

σμός ήταν κατ' εξοχήν διεθνικός στην αρχή της βιομηχανικής εποχής: η κινητικότητα του κεφαλαίου και της εργασίας δεν γνώρισαν σχεδόν κανένα εμπόδιο και το μεγαλύτερο μέρος των ζωνών ανάπτυξης τοποθετείται σε όμορες περιοχές, όπως η Βοημία, η Καταλονία, ή τα σύνολα του τύπου Βελγίου, Ολλανδίας, Λουξεμβούργου. Εάν είναι αλήθεια, ότι η βιομηχανία πέρασε μία φάση περισσότερο εθνική μεταξύ των ετών 1880 και 1945, το χρηματιστικό κεφάλαιο παρέμεινε διεθνικό σε υψηλό βαθμό» (Man M. 1995, σ.52). Τα ρεύματα της κουλτούρας, επίσης, επεκτείνονταν στο χώρο («ρομαντισμός», «βικτωριανό στυλ» κ.λ.). «Η εθνική κυριαρχία όφειλε να συνδυάζεται πάντα με τον καπιταλισμό όπως και με το διεθνικό χαρακτήρα των πολιτισμικών γεγονότων» (ό.π. σ.52). Μία καθαρά καπιταλιστική κοινωνία δεν γνωρίζει ορισμένη γεωγραφική τοποθέτηση, αλλά πρέπει να υποτεθεί, ότι είναι μία οικουμενική κοινωνία χωρίς σύνορα και εξωτερικό εμπόριο.

Αβίαστη φαινομενική διαπίστωση είναι πως τουλάχιστον από το 1945 και ύστερα η κυριαρχική θέση του κράτους - έθνους υπονομεύεται από το διεθνικό δίκτυο σχέσεων, ειδικώς αυτό του οικουμενικού καπιταλισμού, και από τη μετανεωτερική κουλτούρα. Πολλοί μελετητές προχωρούν περισσότερο πρεσβεύοντας τη διακύβευση της σταθερότητας, τη διάρκεια και την ορθολογικότητα του μοντέρνου πολιτισμού². Με κοινωνιολογικούς και πολιτικούς όρους η κυριαρχία του κράτους -υπό την έννοια του επιφυλασσόμενου πεδίου- ενώ είναι πολύ πρόσφατη και ακόμη πιο πρόσφατα απέκτησε την ωριμότητά της, αρχίζει να υπονομεύεται. Την ίδια περίοδο ο διεθνικός χαρακτήρας της οικονομίας και της κουλτούρας αποκορυφώνεται. Ακόμη, περισσότερο, τις δύο τελευταίες δεκαετίες εκρήγνυται μία «αντιπρονοιακή επανάσταση», που αναφέρει τις αιτίες της στα δομικά δημοσιονομικά ελλείμματα, τα υψηλά επιτόκια, που εμποδίζουν την ανάπτυξη και θέτουν εν αμφιβόλω την προσφορά, αποθαρρύνοντας την εργασία και το δανεισμό³. Για πολλούς βέβαια, το κράτος δεν διέρχεται περίοδο αποψίλωσης αλλά ωρίμανσης, μετασχηματισμού και προσαρμογής στις νέες συνθήκες⁴. Είναι ένα θέμα, που θα πραγματευτούμε στη συνέχεια. Θα ξεκινήσουμε με μία σύντομη αναδρομή στους τρόπους συνάψεως της πραγματικής οικονομίας με το κράτος, γιατί προσφέρεται ως ένα περιεκτικό πλαίσιο κατανόησης του τρόπου ανάπτυξης και λειτουργίας του τελευταίου.

2. Κράτος και καπιταλισμός

Σε μια ιδεατή καπιταλιστική κοινωνία της αγοράς η παραγωγή είναι ολοκληρωτικά παραγωγή εμπορευμάτων διά της εμπορευματοποίησης και αυτής της ίδιας της εργασίας. Το ανθρώπινο υποκείμενο καθίσταται ένας επί πλέον συντελεστής παραγωγής, υφιστάμενο τις ανεξάρτητες κινήσεις των προϊόντων, του χρήματος και του κεφαλαίου. Στον καπιταλισμό η ίδια η εργασία αντιμετωπίζεται ως εμπόρευμα και παρουσιάζεται στην αγορά, όπως και κάθε άλλο προς ανταλλαγή αγαθό, εφ' όσον κατά την ιστορική διαδρομή έχει επέλθει η αποξένωσή της από τα μέσα παραγωγής.

Όμως ο πραγματικός τρόπος εισόδου του παραγωγικού υποκειμένου στην παραγωγή, είναι ένας ιδιαίτερος ιστορικός τρόπος που χαρακτηρίζεται από την τυπική ελευθερία

2. Βλ. Man M. 1995, σ.4. Στην πορεία της ανάλυσης θα επεξεργαστούμε εκτενέστερα στοιχεία, που σχετίζονται με την ορθολογικότητα, την οργάνωση και την αποειλεσμαικότητα του οικονομικού συστήματος.

3. Βλ. σχεπικά, Skldelsky R., 1997.

4. Βλ. σχεπικά, Pereira L.C.B., 1993, Streeten P., 1993.

του υποκειμένου να διαθέτει την εργασία του στην αγορά. Η εργασία, λοιπόν, παρίσταται ως ελεύθερη εργασία της οποίας η σκόπιμη δραστηριότητα αρχίζει στο σημείο, που μπαίνει στην παραγωγή: ενώνεται με τα άλλα μέσα παραγωγής τα οποία δεν της ανοίκουν. Υπό αυτό το δικαιοπολιτικό πρίσμα ο εργάτης είναι και εμφανίζεται κάτοχος της εργασίας του, την οποία διαθέτει υπό όρους: στην ουσία εντός περιορισμένου χρόνου απασχόλησης. Η αποξένωση δε από τα μέσα παραγωγής «απονέμει» τον εξής βαθμό ελευθερίας στους οικονομικώς ενεργούντες: «...μπορώ να εκποιήσω σε έναν άλλο ένα ιδιαίτερο προϊόν των φυσικών και διανοητικών μου ικανοτήτων και των πιθανών ενεργειών μου ή ακόμη την ενοικίασή τους για ένα περιορισμένο χρόνο, διότι είναι αυτός ακριβώς ο περιορισμός, που αναπτύσσει μία σχέση εξωτερική με την ενότητα και την καθολικότητά μου. Διά της εκποίησης του συνολικού χρόνου μου υλοποιούμενου σε εργασία και της ολότητας της παραγωγής μου, θα καθιστούσα άλλον κάτοχο όλης της ουσίας, που περιέχεται σε αυτόν (το χρόνο) της δραστηριότητας και της καθολικής αποτελεσματικότητός μου» (Hegel 1840, teste Ferreira - Ege, 1998, σ.586-587). Το απόσπασμα αυτό συμπυκνώνει τη διαφοροποίηση του καπιταλισμού από προγενέστερα συστήματα, στα οποία ανταλλάσσεται ο άνθρωπος ως παραγωγική μονάδα, και όχι η εργασία του, και δεν υπάρχει τυπικώς η ελευθερία διάθεσης της εργασίας.

Με την απελευθέρωση όμως της εργασίας επέρχεται και η απελευθέρωση του κεφαλαίου από τη συγκεκριμένη εργασία, τον στατικό, σχεδόν αμετάβλητο χαρακτήρα της σχέσης τους στους προκαπιταλιστικούς σχηματισμούς. Το κεφάλαιο μεταφέρεται με όλο και μεγαλύτερη ευκολία και σχετίζεται με την εργασία με χαρακτηριστικές για κάθε περίοδο συναρτήσεις παραγωγής. Κατά συνέπεια η σημασία του χώρου σχετικοποιείται. Η απόλυτη δε σχετικότητα του χώρου εκδηλώνεται στη μορφή του κεφαλαίου ως χρήματος το οποίο ταξιδεύει ανεμπόδιστα στην αναζήτηση του κέρδους⁵. Υπό αυτή την οπτική, η αγοραία κοινωνία δεν δημιουργεί κοινότητα, διαλύει την παραδοσιακή κοινότητα, και σε ένα υψηλότερο επίπεδο αφαίρεσης άγεται προς την οικουμενική αγοραία κοινωνία χωρίς εξωτερικές σχέσεις. Ο μόνος φραγμός - όριο σε αυτή την αφαίρεση είναι οι σχέσεις επικοινωνίας, ο τρόπος, που τα υποκείμενα αλληλεπιδρούν πραγματικά και συμβολικά.

Σε αυτή την καθαρά καπιταλιστική κοινωνία της αγοράς, όπως την υποθέτουμε αφηρημένα, το κράτος είναι ένα καθαρώς νομικό υποκείμενο, που εκφράζει μόνο την ενότητα του πολιτικού συστήματος ως αφηρημένη νομοπολιτική κατηγορία και όχι ένας υλικός-υποστασιακός θεσμός. Μία κοινωνία κυριαρχούμενη ολοκληρωτικά από την αγορά είναι ατομικιστική με εξατομικευμένες νομικές οντότητες και με ένα κράτος υφιστάμενο ως νομικό υποκείμενο χωρίς πραγματική δύναμη. Στον καθαρό καπιταλισμό η κοινωνία ρυθμίζεται από μια αυτορρυθμιζόμενη αγορά, και σε αυτό το επίπεδο ανάλυσης το κράτος και η ιδεολογία μπορούν να γίνουν αντιληπτά μόνο ως εμβρυϊκές φόρμες στερούμενες υλικότητας και διαμεσολαβητικής ικανότητας.

Στην ιστορία όμως διαπιστώνεται, ότι το κεφάλαιο αναπτύσσεται αρχικώς στα γεωγραφικώς οριζόμενα κράτη και η ανάπτυξη του κεφαλαίου και του εθνικού κράτους είναι μέχρις ενός σημείου αμοιβαίως υποστηριζόμενα. Κατ' ουσίαν το κράτος στην ιστορία εμφανίζεται ως κυρίαρχος θεσμός του καπιταλισμού συνοδευόμενο από μία θεμελιώδη αντίφαση, να αγωνίζεται να αρνηθεί τον εαυτό του διευκολύνοντας την αγορά και την ε-

5. Βλ. σχεπικά, Holloway J., 1992.

ξάπλωσή της⁶. Θα εξετάσουμε εν συνεχεία τη βάση ανάπτυξης αυτής της αντιφατικότητας, όπου η υποστασιακότητα του κράτους είναι το απαραίτητο στοιχείο της διεθνοποίησης και της οικουμενικής καπιταλιστικής εξάπλωσης οι οποίες στην ουσία της ανάπτυξής τους σημαίνουν αναίρεση του κρατικού.

3. Οργανισμοί και θεσμοί

Σκιαγραφώντας αδρά μία διαδρομή μερικών αιώνων, παρατηρήσαμε, ότι η μετάβαση στα διαφορετικά επίπεδα άρθρωσης του οικονομικού με το κοινωνικό, του εσωτερικού με το διεθνές και η οικουμενική καπιταλιστική σχέση όπως αρχικά την ορίσαμε με την ιδιοσυστασιακή προδιάθεσή της για συνεχή επέκταση, φέρονται στην ύπαρξη μόνο διά της μεσολάβησης. Σε καμία των περιπτώσεων δε μπορούμε να αρνηθούμε μία γνήσια εσωτερική δύναμη στις σχέσεις του κεφαλαίου για παγκοσμιοποίηση και επέκταση, για υπαγωγή της οικουμένης στις αρχές λειτουργίας και αναπαραγωγής του.

Αυτή η γενική εσωτερική τάση μορφοποιείται και εγκαθίσταται στο χώρο, αναπτύσσεται -διαφοροποιημένα κάθε φορά- στο χρόνο με τη συνδρομή θεσμών και οργανισμών. Η «κατάρτα», που συνοδεύει τις κεφαλαιακές σχέσεις είναι, ότι υποχρεούνται στη συμβολοποίηση και τη θέσμιση ώστε να πραγματοποιηθούν. Ό,τι τις πραγματοποιεί, ταυτοχρόνως τις περιορίζει, ζητά την ανταμοιβή του για την υπηρεσία, που τους προσφέρει. Οι άνθρωποι λειτουργούν συμβολικά, και αυτή η εκμεταλλευτική καπιταλιστική σχέση αξιοποίησης υποχρεούται στο «σεβασμό» του τρόπου με τον οποίο οι τελευταίοι μπορούν να την εσωτερικεύσουν και να την υποδεχθούν, να μεταστοιχειώσουν το καθαρό περιεχόμενό της. Αυτό δικαιολογεί τις μεταβάσεις από το απτό στο συμβολικό, τα θεσμικά και οργανωτικά μορφώματα διαφόρων τύπων, και την αντιπροσώπευση. Κατά συνέπεια, πλάι στην καθαρή οικουμενική σχέση της οικονομίας λειτουργούν σε συναρμογή οι θεσμοί και η οργανωτική συγκρότηση, που τη σχετικοποιούν, αλλά και την επιβάλλουν.

Ένας οργανισμός⁷ είναι ένα σύνολο ρητών διεργασιών, νόμμης συγκρότησης, προορισμένων να ρυθμίζουν τις σχέσεις μεταξύ των μετεχόντων (κοινωνιών, συμμετόχων), που θεωρείται προικισμένος με μία αρχιτεκτονική μείωσης της αβεβαιότητας και βελτίωσης του ορθολογισμού των επιλογών, επιβάλλοντας ταυτοχρόνως, περιορισμούς στις στρατηγικές συμπεριφορές των δρώντων. Η εσωτερική του δομή λειτουργεί κατά τρόπο, ώστε να κοινωνικοποιήσει τους δρώντες διά της εκμαθήσεως και αφιερώνει την ουσία των συντελεστών του για να ρυθμίσει τις αντιπαραθετικές καταστάσεις κατά τρόπο, ώστε να βρει τις λύσεις, ή να πείσει τους δρώντες να αποδεχθούν ένα συμβιβασμό στην επίτευ-

6. Ο καπιταλισμός επερχόμενος θα επιτελέσει μία ακόμη «εγωιστική» λειτουργία: θα περιλάβει στους κόλπους του την αγορά που προϋπάρχει, η καταγωγή της οποίας χάνεται στα βάθη των αιώνων, θα την διαχειριστεί και θα την θέσει σε μία ασύλληπτη τροχιά ανάπτυξης. Το βιβλίο του F. Braudel: *Η Δυναμική του Καπιταλισμού*, 1992, με τη γλαφυρή ιστορική προσέγγιση της πορείας εξέλιξης της αγοράς και του καπιταλισμού, προσφέρει και μία αξιοπρόσεκτη μεθοδολογική διάκριση ανάμεσα στις απλές αγοραίες και στις καπιταλιστικές σχέσεις. Οι τελευταίες εκκολάπτονται στην αγορά αλλά επεκτεινόμενες απορρυθμίζουν και αυτή την ίδια, λόγω της κερδοσκοπικής φύσης τους. Για την αλληλοδιείσδυση, επίσης, αγοράς και κράτους, την περίπλοκη «γεωγραφία τους» και τα εθνικά χαρακτηριστικά της ανάμιξής τους, βλ. Rosanvallon P., 1999.

7. Για τις λεπτές αποχρώσεις στον ορισμό του οργανισμού και των θεσμικών μορφών, εκτός από το άρθρο του Menard C., 1989, είναι εξαιρετικά ενδιαφέρονται τα κείμενα (με την έρευνά τους σπριγμένη σε διαφορετική βιβλιογραφία) των Williamson O.E., 1994, Hodgson G.M., 1994. Στον Williamson, θα δούμε καθαρότερα το θεσμικό περιβάλλον, τους συμβιβασμούς - συμπώσεις των δρώντων, τις αλληλεπιδράσεις με τη μεσολάβηση του κράτους.

ξη των κοινών επιδιώξεων. Τα όρια στις ορθολογικές επιλογές δεν τίθενται μόνον από τους φυσικούς περιορισμούς, που επιβαρύνουν το ανθρώπινο πνεύμα, αλλά και από τα γενικά χαρακτηριστικά του θεσμικού περιβάλλοντος στο οποίο δραστηριοποιείται το οικονομικώς ενεργούν υποκείμενο⁸.

Οι θεσμοί είναι σύνολο κανόνων, κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων δημιουργημένων στο χρόνο, τους οποίους οι άνθρωποι οφείλουν να αποδεχθούν για να έλθουν σε επαφή μεταξύ τους. Είναι περιορισμοί ανθρώπινης επινόησης, που δομούν πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και ρυθμίζουν τους τρόπους με τους οποίους οι οικονομικές μονάδες συνεργάζονται ή ανταγωνίζονται. Το θεσμικό περιβάλλον είναι το σύνολο των πολιτικών, κοινωνικών και δικαιοκωνικών κανόνων, που συγκροτούν την επικοινωνιακή βάση για παραγωγή, ανταλλαγή, διανομή.

Η θεσμική και οργανωτική συγκρότηση της κοινωνίας είναι φυσικό επακόλουθο του τρόπου ατομικής και συλλογικής λειτουργίας του ανθρώπου. Οι αλληπάλληλες σχέσεις που αναπτύσσει, συμβολοποιούνται, μεσολαβούνται, θεσμοποιούνται, οργανώνονται, εκδηλώνονται στην πολιτική. Σε έναν κόσμο περιορισμένης ορθολογικότητας, οι οργανισμοί και οι θεσμικές δομές μπορούν να θεωρηθούν ως τα μέσα, που θα καθοδηγήσουν και θα ελαττώσουν τις αντιπαραθέσεις και θα καταστήσουν ικανούς τους δρώντες στην ανάληψη συναινετικών αποφάσεων (οργανισμοί κοινωνικοί και οικονομικοί, που με αφετηρία την αντιπαραθέση - ανταγωνισμό συμφερόντων, «παράγουν» την τάξη).

Στο ανταγωνιστικό καπιταλιστικό περιβάλλον, το οποίο εξετάζουμε στη διαλεκτική του σχέση με την οργάνωση και τη θέσμιση, τα δρώντα υποκείμενα σχετίζονται στην επιδίωξη του μεγαλύτερου εγωιστικού προσωπικού οφέλους. Συνδυασμένο αυτό με τον περιορισμό της ορθολογικότητας, σημαίνει ωφέλεια από τύχη και μόνον. Σπουδαίοι συντελεστές ευημερίας δεν οδεύουν προς την απώλεια διότι εμμέσως τις προλαμβάνουν οι θεσμικές δομές: δίκαιο, συμβόλαιο, συμβάσεις, εγγυήσεις κ.τ.λ. και «οι οργανισμοί εμφανίζονται ως ένα μέσον ελάττωσης των διαφύγων και των αδυναμιών...» (Menard C. 1989, σ.782). Οι θεσμοί δημιουργούν τις συμβατικότητες και τις σταθερές διαφοροποιήσεις, που επιτρέπουν στις διαστρωματοποιημένες κοινωνικές ομάδες να υιοθετούν στρατηγικές. Επιτρέπουν, επίσης, το σχηματισμό ενός μερικώς ανεξαρτητοποιημένου ορίζοντος από την αβεβαιότητα του άμεσου οικονομικού ανταγωνισμού και μπορούν ως ένα σημείο να διαχειρίζονται τη συμφυή ρευστότητα των οικονομικών κινήσεων. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα είναι η επιχείρηση, που κατά τον Coutrot Th., 1998, είναι ένα σύστημα αγοράς, ένα σύστημα οργανωτικό και ένα σύστημα κοινωνικό. Αυτή είναι η μία πλευρά του θέματος, η εξομαλυντική.

Από την άλλη, οι κοινωνικοί θεσμοί, ενώ παράγουν τις κοινωνικές ρυθμίσεις, ταυτοχρόνως, είναι δημιουργοί εμποδίων οι ίδιοι. Αυτό φαίνεται στην παρόξυνση και πόλωση των αντιπαραθέσεων, που θέτει εν αμφιβόλω, σε μεταγενέστερο χρόνο, την ίδια τους τη νομιμοποίηση, όταν εκρήγνυνται οι συσσωρευμένες και μεταστοιχειωμένες πραγματικές αντιθέσεις της κοινωνίας των πολιτών, για τις οποίες οι θεσμοί ήταν το πεδίο συγκέντρωσης και εκτόνωσής τους.

Ο καταμερισμός των έργων εντός της κοινωνίας προσφέρεται για να σχηματίσουμε μία πιο ολοκληρωμένη άποψη για τη διαλεκτική σχέση μεταξύ οργάνωσης και αποτελεσματικής δραστηριότητας.

⁸ Για το «θεσμικό περιβάλλον», βλ. Williamson O.E., 1994, σ.80-82. Βλ. ακόμη Αθανασόπουλος Κ., ΓΕ., 2000, σ. 71.

Σε ένα ευρηματικό σχήμα, ένα συνεχές του Baechler J.⁹ στον ένα πόλο βρίσκεται ενσωματωμένος παραγωγός και καταναλωτής στο ίδιο πρόσωπο (καταναλώνει ό,τι παράγει και παράγει μόνο ό,τι καταναλώνει). Στον άλλο πόλο, που αντιστοιχεί και στην απόλυτη αγορά, καθένας καταναλώνει ό,τι έχει παραχθεί αποκλειστικά από άλλους (από τα πιο σύνθετα προϊόντα μέχρι τις πιο απλές υπηρεσίες), και παράγει αποκλειστικά για άλλους (απόλυτη εξειδίκευση και καταμερισμούς εργασίας στο απόλυτο άκρο του). Στην ατέρμονη διαδικασία της ιστορικής διαδοχικότητας, όσο οι αγορές επεκτείνονται, ο καταμερισμός εμβαθύνεται και οι συναλλαγές καθίστανται περισσότερο απρόσωπες, η αμοιβαία εμπιστοσύνη πρέπει να είναι θεσμοποιημένη. Η διεύρυνση της αγοράς γεννά ασυμμετρίες και η ανάδυση των κανόνων και των απρόσωπων συμβολαίων σηματοδοτεί την ανάδυση των ποικιλώνυμων οργανισμών, των θεσμών, κυρίως του κράτους και μαζί με αυτό την εμφάνιση της άνισης διανομής της καταπιεστικής δύναμης. Κατά συνέπεια δε μπορούμε να δεχτούμε την αντίληψη της εξωτερικότητας της κρατικής παρέμβασης, (μην ξεχνούμε, ότι εντός του κράτους οι «φιλονικίες» της πραγματικής κοινωνικής σφαιρας βρίσκουν το σχήμα τους), που προσδίδουν σε αυτό μία μεσολάβηση εργαλειακής μορφής και μία εμπλοκή κατόπιν εξωτερικής επικλήσεως. Με αυτόν τον τρόπο αναπτύσσεται ένας δυαδισμός αδιαπέραστος, «ακοινώνητων» σχέσεων μεταξύ κρατικής ρύθμισης και αγοραίας αυτορύθμισης. «Μία τέτοια προσέγγιση δεν επιτρέπει να δοθεί ένα πνεύμα ιστορικό στην ανάπτυξη των κοινωνικών σχέσεων εντός των οποίων αυτό που αναφέρεται στο κρατικό και αυτό, που είναι ιδιωτικό αλληλοδιεισδύουν στενά» (Aglietta M. 1997, σ.12).

Στην πορεία της εξέτασης της κοινωνικοοικονομικής εξέλιξης δεν μπορούμε να αγνοήσουμε τον αμοιβαίο επηρεασμό του οικονομικού με το πολιτικό εν γένει. Το κράτος και οι αγορές αλληλεπιδρούν οργανικά σε πολλές περιοχές: αναφέρουμε τους κανόνες συναλλαγών, τα συμβόλαια και τις συμβάσεις των ανταλλαγών, την προμήθεια των μέσων πληρωμής, τις διεθνείς συμβάσεις κ.τ.λ.. Το κόστος πληροφορίας και επικοινωνίας αναγκαίο για τη μέτρηση της αξίας των αγαθών και της επίδοσης των δρώντων, το κόστος της κωδικοποίησης και της μετάδοσης - μεταβίβασης αυτών των σημάτων, κατανόησης και αποκωδικοποίησης, το κόστος εσωτερικοποίησης και άσκησης στις τεχνικές της επικοινωνίας, δεν φέρονται εις πέρας αφ' εαυτών. Οι αγορές, επί παραδείγματι, συναντώνται στη λειτουργία τους με χρηματικές κυκλοφορίες, των οποίων η έκδοση και η εγγύηση υφίστανται λόγω των οργανώσεων, κυρίως του μέγιστου οργανισμού εντός της μοντέρνας οικονομίας, του κράτους, που λειτουργεί κα ως εγγυητής της επικοινωνιακής και συναλλακτικής αμοιβαιότητας, της επίβλεψης τήρησης των κανόνων, που διέπουν τις προσωπικές και απρόσωπες ανταλλαγές.

Ο καπιταλισμός είναι η κοινωνική παραγωγή, που λαμβάνει χώρα σε ιδιωτικές οικονομικές μονάδες και η αντίφαση μεταξύ κοινωνικού - ιδιωτικού επιλύεται διά της ανταλλαγής των αγαθών: η δαπανώμενη εργασία για την παραγωγή τους είναι κοινωνικώς αξιολογούμενη-πιστοποιούμενη και ο κάτοχος του εμπορεύματος επιτυγχάνει μία αξίωση σε ένα ισοδύναμο μέρος κοινωνικής εργασίας μίας άλλης μονάδας, που παράγεται εντός του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας. Αυτή η «αναγνώριση» γίνεται μέσω των θεσμών και κυρίως μέσω του θεσμού του χρήματος, του οικουμενικού ισοδυνάμου με το ο-

9. Βλ. Baechler J., 1995, σ.77.

ποίο κάθε παραγωγός αξιολογεί το μέρος της κοινωνικής εργασίας, που κατέχει η αξιώνει κατά την ανταλλαγή.

Οι αποφάσεις των οικονομικών μονάδων υλοποιούνται σε ένα πεδίο συσσώρευσης και αναπαραγωγής του συστήματος, που η συστηματική διανομή και ανακατανομή του κάθε φορά εξαγόμενου της κοινωνικής παραγωγής γίνονται διά του συντονισμού των όρων παραγωγής και της τελικής κατανάλωσης (κατάλληλες κατανομές μεταξύ συνολικής προσφοράς και συνολικής ζήτησης). Οι θεσμοί και οι οργανισμοί φροντίζουν για τον ικανοποιητικό συντονισμό (αδιάφορο επί του παρόντος αν οι συντονισμοί είναι κατάλληλοι ή επαρκείς).

Από την ίδια του τη φύση κάθε οικονομικό σύστημα είναι δαπανηρό (δαπανά αναγκαστικά πόρους σπάνιους για να λειτουργήσει) ακόμη και στην υποθετική περίπτωση της τέλει πληροφόρησης και της απουσίας αβεβαιότητας. Δαπάνη, επίσης, καταβάλλεται και για τη συντήρηση της επικοινωνίας μεταξύ των μετερχομένων του συστήματος της αγοράς και της διόρθωσης των αδυναμιών, που φυσικώς αναφύονται εντός των αγορών. «Το οργανούσθαι φαίνεται ως το μέσον της μείωσης του κόστους και της υπερπήδησης των αδυναμιών» (Menard C., 1989, σ.775). Όλες οι λειτουργίες της αγοράς συνεπάγονται την επέλευση κόστους, το οποίο είναι απροσδιόριστο και σαφώς μεγαλύτερο, σε συνθήκες ανυπαρξίας οικονομικών οργανισμών και θεσμικών μορφών, που να ορίζουν το ευρύτερο περιβάλλον της επικοινωνιακής, οργανωτικής και παραγωγικής αλληλεπενέργειας των υποκειμένων.

Οι θεσμοί και οι αλληπάλληλες μεσολαβήσεις, και η λύση του προβλήματος της οικονομικής ευημερίας είναι η οργάνωση των οικονομικών αγορών, στις οποίες οι οικονομικώς δρώντες ανταλλάσσουν, επιμερίζουν, αναζητούν. Η σχετικοποίηση της αμγούς καπιταλιστικής σχέσης όπως την ορίσαμε, διά της εμφάνισης των θεσμικών και οργανωτικών μορφών, που την εγκαθιστούν και την αναπαράγουν, είναι το διαλεκτικό απότοκο της άενης αντιπαραθετικής κίνησης, που εδράζεται στην επιδίωξη των ιδιωτικών συμφερόντων εντός της κοινωνίας των πολιτών.

Οι θεσμοί και οι οικονομικοί οργανισμοί, λοιπόν, δεν είναι ένα τυχαίο επακόλουθο προσπαθειών προς διόρθωση των ατελειών της αγοράς, ούτε ένα συμπληρωματικό στοιχείο κυριαρχούμενο από τις αγορές, αλλά ένα δομικό συστατικό των οικονομικών συστημάτων περιλαμβανομένου και αυτού της οικονομία της αγοράς στην πιο καθαρή της εκδοχή. Η μεσολάβηση εμφιλοχωρεί στα ανθρώπινα κοινωνικά σύνολα ανεξαρτήτως μεγέθους, καθώς αυτά είναι δομημένα ως κοινωνικές ομάδες ενέχουσες ως προϋπόθεση την συνέργεια και τη μέθεξη, τις κοινές επιδιώξεις, την πνευματική και οργανωτική διποκεμενικότητα, την αντιπροσωπευτικότητα.

4. Ο μετασχηματισμός του κράτους. Από το κράτος στην οικουμένη

Στο χώρο της εθνικής ολοκλήρωσης όπως παρουσιάστηκε στο προηγούμενο τμήμα, το κράτος λειτουργεί ως ο επικρατέστερος θεσμός, που μεσολαβεί για την αναπαραγωγή της σχέσης του κεφαλαίου. Η μετάβαση σε μία νέα πραγματικότητα γεννά διαφορετικές ανάγκες, οι οποίες δεν βρίσκουν κάλυψη με μία νομοθετική κρατική επέκταση στο χώρο του οικουμενικού παραγωγικού γίγνεσθαι. Το καπιταλιστικό κράτος μπαίνει σε ένα ιεραρχημένο και υπό συνεχή αναδημιουργία οικουμενικό σύστημα σχέσεων και είναι εντελώς απαραίτητος κρίκος στην αλυσίδα αναπαραγωγής του συνόλου του συστήματος.

Το σύγχρονο κράτος αναπτύσσεται όχι μόνο από την ανάγκη να εξασφαλίσει τα κατάλληλα επίπεδα ορισμένων νέων και εν τη ευρεία εννοία δημοσίων αγαθών σε υλικούς όρους, αλλά και με την αποστολή να προσφέρει - δημιουργήσει τους όρους σταθεροποίησης και επέκτασης των αγορών, το κατάλληλο περιβάλλον παραγωγής δημοσίων και ιδιωτικών αγαθών. Εξ άλλου το ίδιο το κράτος θεωρείται ένα δημόσιο αγαθό υπό αυτή την έννοια.

Εύκολη είναι η διαπίστωση, ότι το σύγχρονο κράτος έχει αλλάξει ή μετασχηματίζεται ραγδαία. Αποδυναμώνεται παραχωρώντας αρμοδιότητες κυρίως στον τομέα της εθνικής μακροοικονομικής διαχείρισης, από την πλευρά της απόλυτης εξουσίας λήψης και εκτέλεσης αποφάσεων. Παρ' όλα αυτά παραμένει ένας βασικός θεσμός για τη μετάβαση στα άλλα επίπεδα ρύθμισης, που ξεπερνούν το κράτος: περιφερειακές συσσωματώσεις κρατών, εσωτερική περιφέρεια του κράτους, παγκόσμιοι οργανισμοί κ.τ.λ..

Η παραμένουσα αξία του μπορεί να εξαχθεί από τα παρακάτω:

A. Η διεθνής οικονομία δεν αντιστοιχεί σε ένα αυτοκυβερνώμενο σύστημα υπερκρατικής ή μετα-κρατικής οικουμενικής ολοκλήρωσης.

B. Το εθνικό κράτος, διαπερατό πλέον και τρωτό από τις ροές των διεθνών αγορών και της νέας διαδικασίας οικονομικής ολοκλήρωσης, παραμένει ο μεσολαβητικός κρίκος ανάμεσα στο υπερεθνικό και την περιφέρεια της επικράτειάς του, τα δύο νέα υποκείμενα, που εισέρχονται με τις νέες αυξημένες αξιώσεις στο διεθνές στερέωμα. Λειτουργεί, λοιπόν, ως συστατικό μίας υπερεθνικής πολιτικής και είναι αυτό το ίδιο, που εκόν άκον προετοιμάζει την άρνησή του.

Γ. Ενώ ο αποκλειστικός έλεγχος του κράτους στην επικράτειά του ελαττώνεται από τις διεθνείς αγορές και από τα σιωπηλά δίκτυα επικοινωνίας, κρατά για τον εαυτό του το δικαίωμα ρύθμισης σχέσεων¹⁰ που άπτονται της απασχόλησης: η εργασία δεν μετακινείται με την ίδια ευκολία, που χαρακτηρίζει το κεφάλαιο και τα αγαθά. Διατηρεί, επίσης, σημαντικές μακροοικονομικές αρμοδιότητες, και είναι σε θέση να προμηθεύει την κοινωνία με δημόσια αγαθά και υπηρεσίες, παρὰ την μειωμένη αυτονομία του. Το κράτος γίνεται τμήμα ενός πολυσύνθετου δικτύου σχέσεων ανάμεσα στο διεθνές - υπερεθνικό - εθνικό και την εσωτερική περιφέρεια¹¹.

Οι προφανείς αδυναμίες ρυθμιστικού χαρακτήρα (δίκαιο, νόρμες, συναλλαγές κ.τ.λ.) παραγωγικού και διανεμητικού χαρακτήρα, η κρίση του δημοσίου χαρακτήρα των επιχειρήσεων (απώλεια του στρατηγικού τους χαρακτήρα, το νέο πρότυπο, που απομακρύνεται από της παραγωγικής υποκατάστασης αγαθά και προωθεί τις εξαγωγικού προσανατολισμού βιομηχανίες) ορίζουν το απώτατο όριο της παλαιάς εθνικής σχέσης αναπαραγωγής. Όταν αυτή η σχέση ξεπεραστεί, το κράτος καταλαμβάνει μία νέα

10. Για μία ανάλυση με περισσότερα ιστορικά και θεωρητικά τεκμήρια προσφέρεται το άρθρο του Pooley S., 1990: *Η αναπαραγωγή της εργασίας είναι ακόμη γεωγραφικώς περιορισμένη, Η παραγωγή εξακολουθεί να έχει την γεωγραφική της διάσταση, οι όροι των σχέσεων των εταιρών της παραγωγικής διαδικασίας μεσολαμβάνονται από κρατικούς θεσμούς και ρυθμίσεις. Η κυκλοφορία του κεφαλαίου υπόκειται ακόμη στους περιορισμούς του χώρου και του χρόνου, σε ρυθμίσεις των ισοτιμιών των ιδιαίτερων νομισμάτων και των μονεταριστικών αποφάσεων. Η πραγματοποίηση της υπεραξίας, χρειάζεται τη αρμονία στην παραγωγή, που μπορούν να την εξασφαλίσουν οι κρατικές ρυθμίσεις, ακόμη και όταν τα κεφάλαια με την ελευθερία μετακινήσεως, που αποκτούν δεν επιτρέπουν την φορολόγησή του και την ανακατανομή.*

11. Βλ. σχετικά Hirst P. - Thomson G., 1995. Βλ. ακόμη Αθανασόπουλος Κ. ΓΕ., 2000, Δελιδέου Β., 2002.

θέση στην οικουμενική ιεραρχία των θεσμών, με πολιτικές, που κατατείνουν στη διαμόρφωση, διατήρηση και αναπαραγωγή του διεθνούς συστήματος παραγωγής. Φροντίζει για την προσφορά παροχής υπηρεσιών-αγαθών αναπαραγωγής, εθνικού και περιφερειακού χαρακτήρα, όπως εκπαίδευση, υποδομές, έρευνα, ανθρώπινο κεφάλαιο, συνεχίζει μία δημόσια πολιτική κατατείνουσα στη δημιουργία ευνοϊκού επενδυτικού περιβάλλοντος το γνωστό «ανταγωνιστικό κράτος», και αναδιανεμητικού χαρακτήρα, με περιορισμούς όμως στην ικανότητα κορπορατικής δράσης και υποστήριξης συμφερόντων τάξεων και ομάδων. Η πληθώρα πολιτικών και οικονομικών δυνάμεων, που δραστηριοποιούνται στο εσωτερικό του κράτους ιεραρχούνται και συνδυάζονται με τον εξωτερικό ανταγωνισμό¹².

5. Μία γενική σύνθεση

Η σύμπτωση πολιτικών και οικονομικών δομών διαπιστώσαμε, ότι δεν είναι μία σχηματική υπεραπλούστευση. Η ενδιάθετη τάση επέκτασης του τρόπου παραγωγής υπάρχει κιόλας στην αυγή του καπιταλιστικού συστήματος. Απλώς ο τρόπος για να εγκατασταθεί περνάει μέσα από τη σχετικοποίηση της καθαρής σχέσης του κεφαλαίου στην πορεία της ωρίμανσής της. Η διαμεσολάβηση του κράτους και η βοήθεια προς τη συσσώρευση ενοποίησε το κράτος (είτε στην αυταρχική, είτε στη δημοκρατική του μορφή και τις συνακόλουθες στάσεις προς τις κάθε είδους αντιπαραθέσεις), και οδήγησε στην ένταση των εθνικών οικονομικών ανταγωνισμών¹³.

Το πολιτικό σχήμα του κράτους υποδοχέα της κοινωνίας των πολιτών δίνει μορφή στην τελευταία με το δίκαιο και τους θεσμούς, επιβάλλει ένα δημόσιο κανόνα στα ιδιωτικά συμφέροντα οικογενειών και ομάδων οικονομικών και κοινωνικών. Και έτσι, εκκινώντας από την κοινωνία των πολιτών, εργαζόμαστε για την «κατασκευή» του εθνικού κράτους κατά τρόπο, που να διαμορφώσουμε το σχήμα και τις επιδιώξεις του.

Η διεθνής λογική είναι διαφορετική. Εδώ, υποκείμενα είναι και τα κράτη. «Οι λαοί των ηνωμένων εθνών» απαιτούν από τα κράτη να αντιστρέψουν τη λογική τους¹⁴. Το κράτος, το θεμελιωμένο στην αρχή της αυτοαναφορικής σχέσης (σολιψισμός και ναρκισσισμός) μετασχηματίζεται με την ίδια του τη συμβολή, την οποία και χαρακτηρίσαμε ως σχέση αυτοαναίρεσης. Η διεθνής λογική, πολυκεντρικής αποκέντρωσης, ενισχύει την εξωστρέφεια του κράτους. Η σχετικοποίηση της απόλυτης αυτοαναφορικότητας και του επιφυλλασσόμενου πεδίου του είναι η αρχική φάση του μετασχηματισμού για τη μετάβαση στην οικουμένη. Το ίδιο το κράτος διεθνοποιείται¹⁵. Στην ουσία, στη νέα οικουμενική κοινωνία των πολιτών έχουμε άλλο ένα υποκείμενο: το κράτος, το οποίο συγκεντρώνει και συνέχει την προηγούμενη εθνικής διάστασης κοινωνία των πολιτών, αλλά και υφί-

12. Για μία ιστορική αναδρομή στο κράτος, τους γεωπολιτικούς μετασχηματισμούς κ.τ.λ. βλ. Man M. 1995. Για το κράτος πρόνοιας, τις αλλαγές και τις «ανταγωνιστικές» του προσαρμογές, βλ. Skidelsky R., 1997, για τη συνθετική πολιτική διάσταση του θέματος, βλ. Habermas J., 2000.

13. Οι εντεινόμενοι ανταγωνισμοί του 1930 (φασισμός, σταλινισμός, το «new deal» του Ρούσβελτ), επέφεραν τον μεγάλο μετασχηματισμό: «...αλλαγή από την τάση της πρώτης βιομηχανικής επανάστασης να εγκαταστήσει μία αυτορυθμιζόμενη αγορά, σε ένα κορπορατικό, σοσιαλδημοκρατικό κράτος πρόνοιας, το οποίο αποκρυσταλλώθηκε στη δεκαετία του '30 και έγινε κυρίαρχο μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο» (Cerny G., 1995, σ.605).

14. Για το «δημοκρατικό παράδειγμα» στον διεθνή χώρο, εδραιωμένο στην ισοτιμία των διεθνών υποκειμένων - οντοτήτων, βλ. Lejbowitz A., 1999, σ.405.

15. Για τη διεθνοποίηση του κράτους βλ. Picciotto S., 1990, Habermas J., 2000.

σταται τις συνέπειες της νέας κοινωνίας και των σχέσεων, που ξεγλιστρούν από τα σύνορα του (π.χ. νέες ομάδες συμφερόντων με οικουμενικά ενδιαφέροντα, μη κυβερνητικοί οργανισμοί κ.τ.λ.)¹⁶. Το δημοκρατικό παράδειγμα στον οικουμενικό χώρο συνδέεται με την ισοτιμία των διεθνών οντοτήτων¹⁷. Η σχέση της οικουμενικής αναπαραγωγής αναζητεί και προκαλεί, καθώς έτσι μορφοποιείται, τα ελεύθερα υποκείμενα της οικουμενικής αναπαραγωγής να συντονίζονται στον «κοινό σκοπό». Δομικό, θεμελιώδες χαρακτηριστικό είναι ο μετασχηματισμός τους σε ιδιωτικά πρόσωπα του διεθνούς δικαίου. Το κράτος ως χώρος έσχατης αυτοπραγμάτωσης παύει να υπάρχει. Μέσω της αυτοαναίρεσης γίνεται ιδιωτικής προσωπικότητας οντότητα στο οικουμενικό στερέωμα. Ούτως εχόντων των πραγμάτων, το κράτος δεν θα θεωρείται αυτόνομος ρυθμιστής ή αποκλειστικός μεσολαβητής στη σχέση αναπαραγωγής του οικουμενικού συστήματος μέσω της νέας οικονομικής σχέσης, που το προσπερνά. Θα «κρατά» για τον εαυτό του τομείς ρύθμισης αλλά οι σχέσεις, που αρθρώνονται στην παραγωγή μπορούν πλέον και να το αγνοούν. Το κράτος δεν ελέγχει προνομιακά τους όρους των συμβόλων και της θεσμοποίησης ικανού τμήματος των νέων μετακρατικών σχέσεων, που αναπτύσσονται.

6. Συμπερασματικά...

Το κράτος δεν είναι πλέον το σταθερό κέντρο αυτοεπόπτευσης της κοινωνίας, το μέσον διά του οποίου η κοινωνία θεωρείται καθ' εαυτήν και όπως στον Hegel, το τέλος της ιστορίας με την πραγματοποίηση της απόλυτης ιδέας¹⁸. Δεν είναι το επικρατούν υποκείμενο διά του οποίου η κοινωνία αναζητά την αναπαράστασή της και η μοναδική αναφορά της αυτορύθμισης, αλλά καθίσταται προσδευτικά οργανικό μέρος της κοινότητας των κρατών, στην υπό διαμόρφωση διεθνή κοινωνία των πολιτών μαζί με άλλα κράτη, ομάδες, ιδιώτες και άλλες διεθνείς οντότητες. Η διυποκειμενικότητα και οι αλληλοεπενέργειες των δημοσίων χώρων κάνουν το κράτος άλλον ένα πρωταγωνιστή, όχι αποκλειστικό, του οικουμενικού δημόσιου χώρου¹⁹, που τελεί υπό σχηματισμό. Η ανθρωπότητα καθ' αυτήν αρχίζει την περιπέτεια της νέας της αυτογνωσίας κάτω από διαφορετικές και αντικρουόμενες συνθήκες και ερμηνείες.

Το κράτος παύει να είναι το κυρίαρχο υποκείμενο διά μέσου του οποίου η κοινωνία επιτυγχάνει την αυτογνωσία της και αποκτά στις παρούσες συνθήκες την πλήρη ελευθερία της (αυτεπίγνωση και ελευθερία κατά το χεγκελιανό περιεχόμενο της αναγκαιότητας). Τα κράτη από δημόσια πρόσωπα στο εσωτερικό τους, μετατρέπονται σε ιδιωτικά

16. Για μία αναλυτικότερη παρουσίαση των δυνάμεων, που διαγκωνίζονται με το κράτος στο οικουμενικό στερέωμα, βλ. Held D., 1991.

17. Βλ. σχεπικά Lejbowitz, 1999.

18. Κατά τον Hegel το κράτος είναι συνδεδεμένο με τη φιλοσοφία της ιστορίας, «δεν είναι μόνο ένα μέρος, μία ιδιαίτερη περιοχή, αλλά η ουσία, ο ίδιος ο πυρήνας της ιστορικής ζωής», σημειώνει ο Κασσίρερ, 1991, σ.360. Ο ίδιος ο Hegel, στην εισαγωγή του στο «Φιλοσοφία της ιστορίας», 1980, σ.61-62, αποφαίνεται, ότι «η ενότητα του καθολικού και του μερικού είναι η ίδια η ιδέα, που υφίσταται ως κράτος και συνακόλουθα διαμορφώνεται μέσα στον εαυτό της». Ο Μάρξ, αναστρέφει, και τοποθετεί ως βάση όχι την ιδέα και το ζεύγυμά της μέσα στην ιστορία, αλλά την ίδια την κοινωνία των πολιτών.

19. Δεν είναι περίεργο, υπ' αυτό το καθεστώς, που «λαοί και έθνη, λιγότερο ή περισσότερο ακεραίως ορισμένα, παρουσιάζουν την τάση της δημιουργίας κρατικών οντοτήτων, έστω και μειωμένων, χάριν των οποίων ελπίζουν να τους δοθεί ένα κατάλληλο πεπρωμένο και να διαμεσολαβήσουν αμέσως στη διεθνή σκηνή» (Lejbowitz A., 1999, σ.403). Αλλά και εδώ το κράτος παρουσιάζει ένα σαφώς εξωστρεφή χαρακτήρα.

στη διεθνή κοινωνία των πολιτών (ισοτιμία με άλλες οντότητες διεθνούς βελιγνεκούς)²⁰. Σε ένα οικουμενικό σύστημα, που κυβερνάται από τη λογική της ανταγωνιστικής αγοράς, η δημόσια πολιτική, που αφορμάται από το κράτος, θα είναι στην καλύτερη περίπτωση δεύτερη προτεραιότητα, καθώς κανένας κυβερνητικός ή άλλος μεσολαβητής δε μπορεί να επιτύχει την κλίμακα των παγκοσμίων δυνάμεων της καπιταλιστικής αγοράς.

Βιβλιογραφία

- ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ Κ., ΓΕ.: Θεσμικό πλαίσιο περιφερειακής ανάπτυξης. Τόμ. Α', Β', Γ', Δ'. έκδ. Αθήναι, 2000.
- AGLIETTA M. (1997): Régulation et crises du capitalisme. Paris, Odile Jacob.
- BAECHLER J. (1995): Le capitalisme 1. Les origines, 2 L' économie capitaliste. Paris, Gallimard.
- BLOCK F. (1994): The Roles of the State in the Economy. The Handbook of Economic Sociology.
- SMELSER N. J. - SWENDBERG R. (ed.): Princeton, Princeton Universtiy Press.
- BRAUDEL F. (1992): Η δυναμική του καπιταλισμού. Μετ. Μπεμβενίστε Ρ. Αθήνα, Αλεξάνδρεια.
- CERNY G. (1995): Globalization and the changing logic of collective action. Intemational Orgaanization, 49, 4, p.595-626.
- COUTROT TH. (1998): L' entreprise neo-liberal, nouvelle utopie capitaliste? Paris, La découvert.
- ΔΕΛΗΘΕΟΥ Β.: Τοπική Ανάπτυξη και Αυτοδιοίκηση. Θεσμικό πλαίσιο. Αναπτυξιακά Προγράμματα. Παγκοσμιοποίηση. Αθήνα, 2002.
- FERREIRA R.D.S. - EGE R. (1998): Le temps et la conception du capital chez Marx. Revue d' économie politique, 108, 4, p. 581-595.
- HABERMAS J. (2000): Après l' Etat - nation. Paris, Fayard.
- HEGEL G.W.F. (1980): Φιλοσοφία της ιστορίας. Τ. α, β. Μετ. Μανούση Α. Αθήνα, Νεφέλη.
- HELD D. (1991): Democracy, the nation - state and the global system. Economy and Society, 20, 2, p.138-172.
- HIRST P. - THOMSON G. (1995): Globalization and the Future of Nation State. Economy and Society, 24, 3, p.408-442.
- HODGSON G.M. (1994): The Retutn of Institutional Economics. The Handbook of Economic Sociology. SMELSER N. J. SWENDBERG R. (ed.). Princeton, Princeton Universtiy Press, p.58-76.

20. Για το «*modèle relationel*» (το διεθνές δίκαιο ως επέκταση της βουλήσεως των κρατών, μονιμός κρατικός) και το «*modèle institutioel*» (δίκαιο υπερεθνικό, που πέρνει σάρκα και οστά στα διεθνή ινστιτούτα και επιβάλλεται στο κρατικό), βλ. Lejbowitz A., 1999, σ.152 κ.έ.. Στο ίδιο, επίσης, αναπτύσσεται ο ενδιαφέρων προβληματισμός για τη σύγκριση της αναπαράστασης της κοινωνίας των εθνικών ορίων με τη διεθνή αναπαράσταση: η πρώτη έχει την αναφορά της στο ελληνικό πρότυπο: Η πόλις προηγείται, προϋφίσταται, και ο πολίτης εκεί βρίσκει την πολιτική του ύπαρξη. Το κράτος κέντρο και πηγή της αυθεντίας υπάρχει καθ' αυτό, το κράτος κάνει τον πολίτη. Κατά τη δεύτερη, στην παράδοση του ρωμαϊκού δικαίου στηριγμένη, το άδραιομα των πολιτών κάνει την πόλη: Η διεθνής κοινωνία δεν είναι παρά το λειτουργικό άδραιομα - εξαγόμενο της δραστηριότητας ομάδων και ανθρώπων, που δεν γνωρίζουν παρά τους περιορισμούς, που ξεπερνούν. Η διαφορά με προγενέστερες ιστορικές ολοκληρώσεις είναι, ότι δεν έχουμε μία αυτοκρατορία, αλλά μία διεθνή τάξη - κατάσταση δικαίου, που δημιούργησαν τα κράτη.

Center of Education Research and Development

Constantinos I. DARAMARAS

Ph. D. University of LEICESTER, M.A., Attorney -at-Law

COPYRIGHT AND CHALLENGES TO COPYRIGHT: THE CASE
OF «PIRACY» AND «PRIVATE COPYING»

Prefaced by Professor Const. GE. ATHANASSOPOULOS

A t h e n s . 1 9 9 9

* * *

Κέντρο Επιμόρφωσης Μελετών Έρευνας και Ανάπτυξης

Κωνσταντίνος Ι. ΔΑΡΑΜΑΡΑΣ

Διδάκτωρ Παν/μίου LEICESTER Αγγλίας, Μ.Α., Δικηγόρος

COPYRIGHT ΚΑΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟ COPYRIGHT: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ
ΤΗΣ «ΠΕΙΡΑΤΕΙΑΣ» ΚΑΙ ΤΗΣ «ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΑΝΤΙΓΡΑΦΗΣ»

Πρόλογος Καθηγητού Κωνστ. ΓΕ. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ

Α θ ή ν α ι . 1 9 9 9

- HOLLOWAY J. (1992): Capital Moves. Capital and Class, 57, p.137-144.
- ΚΑΣΣΙΡΕΡ Ε. (1991): Ο μύθος του κράτους, Μετ. Ροζάνης Σ. Λυκιαρδόπουλος Γ. Αθήνα, Γνώση.
- LEJBOWICZ A. (1999): Philosophie du droit international. L' impossible capture de l' humanité Paris, PUF.
- MANN M. (1995): Etat nation: mort ou transfiguration? L' Europe et le mond. Le débat, 84, p.49-69.
- MENARD C. (1989): Les organisation en économie de marché. Revue d' économie politique, 6, p.771-796.
- PEREIRA L.C.B. (1993): Economic Reforms and Cycles of State Intervention. World Development, 21, 8, p.1337-1353.
- PICCIOTO S. (1990): The Internationalization of the State. Review of Radical Political Economics, 22, 1, p.28-44.
- POOLEY S. (1990): The State Rules OK? The Continuing Political Economy of Nation State. Review of Radical Political Economics, 22, 1.
- ROSANVALLON P. (1999): Le capitalisme utopique. Histoire de l' idée de marché. Paris, Seuil.
- SKIDELSKY R. (1997): L' Etat sans la providence. Le débat, 95, p.106-115.
- STREETEN P. (1993): Markets and States: Against Minimalism. World Development, 21, 8, p.1281-1298.
- WILLIAMSON O.E. (1994): Transaction Cost Economics and Organization Theory. The Handbook of Economic Sociology. SMELSER N. J. SWENDBERG. R. (ed.). Princeton, Princeton Universtiy Press, p.77-107.